

ФІЛОСОФІЯ, ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 347.91/.95

DOI: 10.31733/2078-3566-2022-1-118-122

**Лариса
НАЛИВАЙКО**[©]
доктор юридичних
наук, професор,
Заслужений юрист
України

**Дар'я
ЛАВРЕНКО**
викладач

*(Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)*

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ ЯК СПОСОБУ МИРНОГО ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТІВ

Авторами наголошено на необхідності впровадження примирних процедур, позасудових та досудових способів врегулювання спорів, які дозволять знизити навантаження на суддів і підвищити якість здійснення правосуддя. Пропоновано широке впровадження процедури медіації як механізму реалізації положень законів, що передбачають можливість примирення сторін. Проаналізовано медіацію як спосіб врегулювання сімейно-правового спору. У зв'язку з тенденцією застосування до приватних спорів приватно-правових механізмів вирішення вважаємо за необхідне доктринально розробити неюрисдикційний спосіб врегулювання приватних, сімейних спорів, а саме сімейну медіацію. Процедура медіації являє собою організовану процедуру за участю медіатора, що сприяє сторонам у врегулюванні спору та ухваленню для обох сторін рішення в сімейному конфлікті.

Ключові слова: сімейна медіація, сімейний конфлікт, принципи сімейної медіації, моделі медіації.

Постановка проблеми. У сучасному світі особливого значення набувають механізми саморегулювання, коли суб'єкти суспільних відносин мають змогу самостійно встановлювати правила поведінки і контролювати їх дотримання. Зростання активності та відповідальності учасників правових відносин дозволяє державі делегувати частину своїх повноважень у певних сферах інститутам громадянського суспільства. Медіація як правове явище є одним з ефективних механізмів врегулювання спорів, у тому числі сімейних, як варіант безболісного досягнення примирення у конфліктній ситуації між подружжям, батьками та дітьми. Перевагами медіації є її добровільність, ефективність, економність як у часових межах, так і у фінансових, можливість врегулювання як питань права, так і емоційної складової конфлікту. Дослідження інституту медіації створює передумови для розвитку в науці сімейного права нового напрямку – вивчення місця медіації в системі форм і способів захисту сімейних прав громадян. Не викликає сумнівів той факт, що медіація посідає особливе місце в механізмі захисту сімейних прав.

© Л. Наливайко, 2022

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7696-4223>

larysa-nalyvaiko@ukr.net

© Д. Лавренко, 2022

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-2162-7593>

fdd.fomina@gmail.com

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. Цю тему досліджували науковці, як-от: О. Ващук, Г. Гаро, М. Дякович, Ю. Жорнокуй, Г. Зер, С. Йосипенко, С. Калашникова, Б. Леко, Н. Мазаракі, О. Можайкіна, М. Поліщук, Ю. Потьомкіна, Ю. Притика, О. Хрімлі, Т. Шинкар та ін. Також великої уваги заслугове підручник за редакцією Н. Крестовської та Л. Романадзе «Медіація в професійній діяльності юриста», який відкрив таке нове явище для України, як медіація.

Метою статті є вивчення закономірностей організації і застосування медіації як самостійного способу врегулювання спорів, розробка відповідних науково-теоретичних позицій, пропозицій щодо регулювання використання медіації під час вирішення сімейних спорів в Україні, використання медіації в судовій практиці.

Вклад основного матеріалу. На сьогодні медіація як спосіб альтернативного врегулювання спорів активно застосовується як несудова юрисдикція вирішення спорів. Інститут медіації на території України перебуває на початковому етапі свого становлення, зважаючи на відсутність основного законодавчого базису й маючи тільки доктринальне підґрунтя.

С. Васильчак визначає медіацію як добровільний і конфіденційний процес вирішення будь-якого спору, в якому нейтральна третя особа допомагає сторонам досягти домовленості (згоди) в їхньому спорі шляхом переговорів [1].

Медіація є в багатьох суспільно-правових сферах в таких видах:

1. Бізнес-медіація – регулювання відносин комерційної сфери, які є сприятливим ґрунтом для розвитку інституту медіації.

2. Медіація в трудових відносинах – трудові відносини за своєю природою є досить конфліктними через різницю інтересів, що і є поштовхом для застосування спрощеної, не судової методики врегулювання спорів.

3. Адміністративно-правова медіація – покликана регулювати суспільні відносини, предметом яких частіше всього є діяння, які не суспільно-небезпечні та можуть бути вирішені за бажанням сторін шляхом залучення посередника.

4. Сімейна медіація – достатньо специфічна сфера правового регулювання, зважаючи на переважну наявність моральної та емоційної сфери регулювання суспільних відносин, окрім безпосередньо юридичної.

Предмет регулювання сімейного права і те, що може розумітися під сімейним конфліктом, необов'язково збігаються один з одним. Адже сімейні відносини, хоча й подібні з іншими відносинами цивільного права, внаслідок їх приватноправового характеру суттєво відрізняються від останніх через особливі властивості цих відносин, більше моральних, ніж юридичних [2]. Розвиток примирних процедур є одним з пріоритетних напрямів вдосконалення наявної в Україні системи врегулювання спорів і захисту порушених прав громадян. Відповідно до ст. 1 Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом від 27.06.2014 р. ЄС та Україна повинні посилювати співпрацю у сфері правосуддя, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини й основоположних свобод [2]. Забезпечення верховенства права та поліпшення доступу до правосуддя має включати доступ як до судових, так і до позасудових методів врегулювання спорів. Згодом указом Президента України № 276/2015 від 20.05.2015 була схвалена Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр., п. 5.4 якої передбачається розширення способів альтернативного (позасудового) врегулювання спорів (шляхом практичного впровадження інституту медіації та посередництва).

Сімейна медіація дозволяє врахувати високу емоційність сімейних конфліктів і тому є дуже ефективною в різних заплутаних життєвих ситуаціях. Вона враховує людський фактор у конфлікті та приділяє багато уваги взаєминам. Вона заохочує і полегшує вираження хвилювань, тривоги і сумнівів. Будь-які теми, порушені під час медіаційних сесій, можуть бути взяті до уваги та відображені в тексті досягнутої угоди [4]. Сімейний кодекс України (далі – СК України), розвиваючи основні положення Конституції України, виходить з необхідності зміцнення сім'ї як соціального інституту і як союзу конкретних осіб [5]. Це завдання реалізується, в тому числі, за допомогою вдосконалення внутрішньодержавної системи захисту сімейних прав, створення умов для ефективного вирішення сімейно-правових спорів. Тому власне використання медіації спрямоване на гармонізацію сімейних відносин, зміцнення сім'ї, захисту сімейних прав та врегулювання спорів. Сімейно-правовий спір – це правовий конфлікт

між учасниками сімейних відносин, визначених в СК України, в якому кожна зі сторін захищає свої сімейні права та інтереси. Сімейна медіація є одним із найскладніших видів медіації, зважаючи на делікатність, чутливість та інтимність сімейних відносин. Медіація є частиною неюрисдикційної форми захисту сімейних прав і інтересів і є формою реалізації принципу диспозитивності, який притаманний приватно-правовим галузям права [11]. В європейських державах найпопулярнішим способом вирішення сімейних спорів є саме сімейна медіація, яка вважається одним з найбільш поширених та ефективних видів медіації, зокрема, за твердженням А. Головченко: «В США є таке поняття, як “присудова” медіація, тому що в сімейних спорах сторони зобов’язані звернутися до медіаторів до того, як звернутися до суду. Рівень вирішення конфліктів до звернення в суд становить 69–85 % (залежно від штату)» [6]. До такої тенденції рухається і Україна у зв’язку з євроінтеграційними процесами, які відбуваються в національному законодавстві. З 2019 року діє Асоціація сімейних медіаторів України, яка поширює інформацію про такий вид медіації, пропагуючи мирне та безболісне вирішення сімейних конфліктів. Особливості сімейної медіації зумовлені відмінностями сімейних відносин від інших суспільних відносин, зокрема тим, що сімейні відносини тісно пов’язані не так з правом, як з мораллю та її психологічного боку [10].

Учасниками сімейної медіації є: посередник (медіатор), сторони, та іноді залучаються захисники, психологи, педагогічні працівники та діти. Сімейні конфлікти та спори виникають:

- 1) між подружжям стосовно розірвання шлюбу та перебування у ньому;
- 2) між подружжям стосовно місця проживання дітей;
- 3) між подружжям стосовно виплати аліментів на дітей;
- 4) між подружжям стосовно різних майнових та матеріальних зобов’язань.

Найбільш деталізований та структурований підхід має медіація у спорах, що пов’язані з розірванням шлюбу, правами та обов’язками подружжя (поділ майна, надання утримання колишньому подружжю тощо), правами та обов’язками батьків та дітей, у спорах між іншими членами сім’ї та родичами щодо врегулювання особистих немайнових та майнових конфліктів. Загалом перелік видів сімейних спорів, що можуть вирішуватися за допомогою медіації, об’єктивно не може бути вичерпним.

Зазначається, зокрема, що завдяки сімейній медіації батьки можуть знайти відповіді на такі питання, що стосуються дитини: про місце проживання дитини та форми участі кожного з батьків у її вихованні; питання утримання та навчання дітей; обмін інформацією про стан здоров’я дитини; про особливості спілкування батьків один з одним і кожного з батьків з дитиною; щоденний розпорядок життя дитини, проведення свят, відпочинок на канікулах; контакт з родичами розлучених батьків, спілкування з бабою чи дідом, іншими родичами; подарунки, одяг, кишенькові витрати, а також дисципліна, правила виховання і розпорядку. Застосування процедури медіації проводиться у п’ять етапів: перший собою становить власне підготовку до медіації; другий – вступна частина, на якому вже здійснюється обговорення проблеми; третій – розповіді сторін (завдання цього етапу є надати сторонам змогу висловитися стосовно конфліктної ситуації); четвертий – вирішення проблеми (сімейна медіація допомагає сторонам конфлікту усунути розбіжності та добровільно співпрацювати для ухвалення усвідомленого вирішення майнових та інших спорів); а п’ятий етап – укладання та підписання медіаційної угоди – договору, спрямованого на збереження сімейних прав і обов’язків [7]. Розглянемо перспективи застосування сімейної медіації, наприклад, у найпоширеніших сімейно-правових спорах про розірвання шлюбу та спорах, пов’язаних з дітьми. Основна мета медіації стосовно подружжя – дати їм змогу досягти домовленості в процесі, правильно розлучитися і розійтися за законом. Проведення сімейної медіації передбачає спільну взаємодію двох медіаторів під час проведення медіаційної процедури. Кожен з посередників окремо працює з кожною стороною та окремо з дитиною, разом з залученням спеціалістів, якщо виникає така потреба. Високий рівень здібностей сімейного медіатора в роботі з емоційними станами інших людей, безумовно, сприяє просуванню у вирішенні конфлікту. Медіатор допомагає опонентам виявити, усвідомити й переробити почуття й емоції, що стосуються конфліктної ситуації. Чуйність, відчуття високого професіоналізму сімейного медіатора викликають довіру до нього у сторін, що конфліктують. Це призводить до зниження спроб перекладати

відповідальність і ухвалення рішення на медіатора [8]. Система підготовки сімейного медіатора разом з проходженням повного курсу сімейної медіації та регулярного підвищення кваліфікації медіатора як обов'язкових елементів містить у собі також проходження певної кількості годин інтерв'язії і суперв'язії [9].

Висновки. Отже, щодня зростає потреба у нормативному закріпленні медіації як способу альтернативного врегулювання спору. Попит на цей спосіб досудового вирішення спорів зростає, зважаючи на спрощений порядок ведення процедури, на економію часу, фінансів, та на пануванні здорової атмосфери протягом всього процесу. Окрім того, медіація сприятиме розвантаженню системи судоустрою, дії принципу верховенства права, закріпленню диспозитивного методу правового регулювання саме щодо цього способу врегулювання спорів та можливості збереження партнерських стосунків між сторонами. Основними напрямками розвитку сімейної медіації можуть бути визначені: інституалізація сімейної медіації та її інтегрування в систему цивільної юрисдикції шляхом відповідного правового регулювання в галузевому сімейному або спеціальному законодавстві; послідовне проведення в законодавстві принципу пріоритету сімейної медіації перед юрисдикційними способами вирішення спорів; популяризація сімейної медіації (в тому числі шляхом введення правила про обов'язковість відвідування сторонами «інформаційної сесії з питань медіації»); організація державної системи підготовки сімейних медіаторів, яка передбачає освоєння різних психолого-орієнтованих моделей медіації (екосистемної, трансформативної, наративної тощо), а також практики міждисциплінарної (психолого-юридичної) медіації з введенням відповідних освітніх стандартів.

Список використаних джерел

1. Васильчак С. В. Медіація як один із методів цивілізованого вирішення корпоративних конфліктів. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України*. 2016. С. 133–137.
2. Загоровский А. И. Курс семейного права. Одесса : Типография Акционерного Южнорусского Общества печатного Дела, 1909. 554 с.
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами... від 27.06.2014 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
4. Крестовська Н. Медіація у професійній діяльності юриста : підруч. Одеса : Екологія, 2019. 456 с.
5. Сімейний кодекс України від 10.01.2002. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 14. Ст. 120.
6. Гаро Г. О. Мирне вирішення сімейних спорів. Харків : Фактор, 2019. 80 с.
7. Лєко Б. Медіація : підручник. Чернівці : Книги XXI, 2014. 520 с.
8. Сюзан З. Развестись и остаться друзьями. Хайфа : Аскамод, 2004.
9. Таран І. Вечірні думки про медіацію. URL : <http://www.mediate.org.ua/page/122515>.
10. Цувіна Т. А. Впровадження інституту присудової медіації як перспективний напрямок реформування цивільного процесуального законодавства України. *Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства* : зб. наукових пр. 2017. С. 195–200.
11. Ясиновський І. Г. Проблеми впровадження та проведення медіації в Україні. *Актуальні проблеми політики*. 2015. № 55. С. 260–267.

Надійшла до редакції 10.03.2022

References

1. Vasylychak, S. V. (2016) Mediatsiia yak odyin iz metodiv tsyvilizovanoho vyrishennia korporatyvnykh konfliktiv [Mediation as one of the methods of civilized resolution of corporate conflicts]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho lisotekhnichnoho universytetu Ukrainy*, pp. 133–137. [in Ukr.].
2. Zagorovskiy, A. I. (1909) Kurs semeynogo prava [Family Law Course]. Odessa : Tipografiya Aktsionernogo Yuzhnorusskogo Obshestva pechatnogo Dela, 554 p. [in Russ.].
3. Uhoda pro asotsiatsiyu mizh Ukrayinoyu, z odniyeyi storony, ta Yevropeyskym Soyuzom, Yevropeyskym spivtovarystvom z atomnoyi enerhiyi i yikhnimy derzhavamy-chlenamy... vid 27.06.2014 r. [Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States... of 27 June 2014]. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011. [in Ukr.].
4. Krestovska, N. (2019) Mediatsiya u profesiyiniy diyalnosti yurysta [Mediation in the professional activity of a lawyer] : pidruch. Odessa : Ekolohiya, 456 p. [in Ukr.].
5. Simeynyi kodeks Ukrayiny [Family Code of Ukraine] : Zakon Ukrayiny vid 10.01.2002. (zi zminamy i dopovnennyamy). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 2021. № 14, art. 120. [in Ukr.].

6. Haro, H. O. (2019) Myrne vyrishennya simeynykh sporiv [Peaceful settlement of family disputes]. Kharkiv : Faktor, 80p. [in Ukr.].
7. Leko, B. (2014) Mediatsiya [Mediation] : pidruchnyk. Chernivtsi : Knyhy XXI, 520 p. [in Ukr.].
8. Syuzan, Z. (2004) Razvestis i ostatsya druzyami [Divorce and stay friends]. Hajfa; Askamod., [in Russ.].
9. Taran, I. Vechirmi dumky pro mediatsiiu [Evening thoughts on mediation]. URL : <http://www.mEDIATE.org.ua/page/122515>. [in Ukr.].
10. Tsuvina. T. A. (2017) Vprovadzhennia instytutu prysudovoi mediatsii yak perspektyvnyi napriamok reformuvannia tsyvilnoho protsesualnoho zakonodavstva Ukrainy. Ukraina na shliakhu do Yevropy: reforma tsyvilnoho protsesualnoho zakonodavstva [Introduction of the institute of adjudication mediation as a perspective direction of reforming the civil procedural legislation of Ukraine. Ukraine on the Road to Europe: Reforming Civil Procedure Law] : zb. naukovykh pr., pp. 195–200. [in Ukr.].
11. Yasynovskyi, I. H. (2015) Problemy vprovadzhennia ta provedennia mediatsii v Ukraini [Problems of implementation and conduct of mediation in Ukraine]. *Aktualni problemy polityky*. № 55, pp. 260–267. [in Ukr.].

ABSTRACT

Larysa Nalyvaiko, Daria Lavrenko. Prospects for the use of mediation as a way of peaceful settlement of disputes. The article emphasizes the need to introduce conciliation procedures, out-of-court and pre-trial methods of dispute resolution, which will reduce the burden on judges and improve the quality of justice. It is proposed to widely introduce the mediation procedure as a mechanism for implementing the provisions of the law, which provide for the possibility of reconciliation of the parties. Mediation is analyzed as a way to resolve family law disputes. Due to the tendency to apply private law resolution mechanisms to private disputes, we consider it necessary to doctrinally develop a non-judicial way of resolving private, family disputes, namely family mediation. The mediation procedure is an organized procedure with the participation of a mediator, which assists the parties in resolving the dispute and making a decision for both parties in a family conflict.

The authors have identified the main directions of development of family mediation: institutionalization of family mediation and its integration into the system of civil jurisdiction through appropriate legal regulation in the field of family or special legislation; consistent implementation in the legislation of the principle of priority of family mediation over jurisdictional methods of dispute resolution; promotion of family mediation (including by introducing a rule on the mandatory attendance of parties «information session on mediation»); organization of the state system of training of family mediators, which provides for the development of various psychologically oriented models of mediation (ecosystem, transformative, narrative, etc.), as well as the practice of interdisciplinary (psychological and legal) mediation with the introduction of appropriate educational standards

Keywords: *family mediation, family conflict, principles of family mediation, mediation models.*